

Sistemos prievarta prieš vaikus: sąvoka, apraiškos veiksniai, priežastys ir prevencija

Ilona Tamutienė

*Vytauto Didžiojo universitetas,
Sociologijos katedra,
K. Donelaičio g. 58,
LT-44248 Kaunas,
el. paštas itamutiene@yahoo.co.uk*

Remiantis literatūros analize, straipsnyje yra apžvelgiama sistemos prievartos prieš vaikus sąvokos raida, apraiškos veiksniai, priežastys bei prevencijos priemonės. Plačiaja prasme sistemos prievarta apibrėžiama kaip valstybės pagalba (jos nebuvimas), kuri žaloja vaiką. Ji pasireiškia nuo paslaugų vaikui aukai trūkumo, vaiko poreikių nepaisymo, daugkartinių apklausų, suvedimo į akistatą su prievartautoju iki tiesioginės prievartos institucijoje. Sistemos prievartos apraiškos veiksniai suskirstyti į tris grupes: paslaugų trūkumą, teikiamų paslaugų ydingumą, tiesioginę seksualinę, fizinę ar emocinę prievartą institucijoje. Apžvelgiant sistemos prievartos priežastis, akcentuojama išteklių, tarpinstitucinės koordinacijos, darbo įgūdžių ir apmokymų stoka, darbo efektyvumo peržiūros, personalo palaikymo ir kontrolės stoka bei vaiko neįtraukimas į apsaugos procesą. Kovojant su sistemos prievarta ypač svarbu išsiklausyti į vaikus, suteikti jiems galimybę dalyvauti savo apsaugos procese, griežtinti pagalbos institucijų personalo atranką, užtikrinti darbuotojų mokymus ir paramą jiems, nustatyti pagalbos darbo standartus, tikrinti paslaugų teikimo efektyvumą bei sukurti sistemos prievartos demaskavimo mechanizmą.

Raktažodžiai: vaikas auka, pagalbos institucijos, sistemos prievarta

IVADAS

Sistemos prievartos prieš vaikus tyrimai yra nauja mokslo sritis ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Šio darbo objektas yra pagalbos institucijų (institucijų, kurios turi įstatymine pareigą apsaugoti prievartą patyrusį vaiką) veikla. Straipsnio tikslas yra apžvalginis. Remiantis literatūros analize, siekiama apibrėžti sistemos prievartos sąvoką, jos apraiškos veiksnius, priežastis ir prevencijos būdus.

Plačiaja prasme sistemos prievarta yra pagalbos institucijų veikla arba neveikimas, kuriais padaroma žala vaikui. Vaikas auka, t. y. vaikas, prieš kurį buvo naudojama prievarta, daugeliu atvejų susiduria su paties įvykio antrinėmis traumuojančiomis pasekmėmis. T. Furnissas teigia, kad „seksualiai išnaudotų vaikų vėlesnis elgesys taip pat gali lemti antrines traumas. Seksualiai išnaudotų ir aukomis buvusių vaikų asmenybėse lieka šių išgyvenimų pėdsakai, kurie provokuoja kitus asmenis šiuos vaikus atstumti, nuskrastiauti arba vėl išnaudoti seksualiai, o būdami labai pažeidžiami jie nesugeba apsiginti. Dėl to labai lengvai gali susiformuoti naujas, antrinis terorizavimo ir seksualinio išnaudojimo ciklas“ [6: 20]. Kad būtų sumažinta pirminės prievartos žala vaiko asmenybei, vaikas auka turi gauti kvalifikuotą terapinę pagalbą. Tačiau tyrimai rodo, kad neprofesionalūs

pagalbos institucijų veiksmai gali atnešti dar didesnę žalą vaikui. T. Furnissas greta antrinės traumuojančios paties įvykio pasekmės dar išskiria keturis antrinės žalos ir persekiojimo tipus: garbės nuplėšimą visuomenės akyse, traumavimą dėl neprofesionalaus kelių sričių specialistų išsiklaidymo, traumavimą dėl kelių sričių specialistų išsiklaidymo į šeimą, traumavimą dėl šeimos elgesio [6: 20]. Išigilinus į T. Furnisso išskirtus antrinės žalos tipus, matyti, kad netinkama pagalba vaikui gali paskatinti prievartą iš visuomenės pusės, kai apie prievartos įvykį diskutuojama plačiai; prievartą iš šeimos narių, kai vaiku netikima; prievartą iš nesuderintų pagalbos institucijos veiksmų. Taigi, norint padėti vaikui aukai, labai svarbu yra tyrinėti sistemos prievartos fenomeną, nes taip pripažįstama, kad grėsmė ir prievarta vaikui gali būti dėl pagalbos institucijų veiksmų. Kita vertus, pripažįstant, kad pagalbos institucijos gali būti prievartos prieš vaiką šaltinis, kvestionuojama teikiamų paslaugų kokybė ir jų poveikis. Pripažįstant, kad pagalbos institucijų poveikis vaikui nėra visais atvejais pozityvus, svarbu, kad valstybė būtų atsakinga už institucijų teikiamų paslaugų vaikams ir jų šeimoms kokybę, užtikrintų, kad jos intervencija būtų padedanti, o ne žalojanti. Norint išvengti sistemos prievartos, yra labai svarbu ją apibrėžti, išanalizuoti jos apraiškos veiksnius bei ją skatinančias priežastis.

SISTEMOS PRIEVARTOS PRIEŠ VAIKUS APIBRĖŽIMAS

Plačiąja prasme sistemos prievarta apibrėžiama kaip valstybės pagalba (jos nebuvimas), kuri žaloja vaiką. Tik XX a. antrojoje pusėje imta kalbėti apie institucinę, programos ar sistemos prievartą, pasireiškiančią viena seksualinės, fizinės ar emocinės prievartos formų ar jų deriniu [10]. Vienas pirmųjų mokslininkų, pradėjusių diskusijas apie institucinę prievartą, yra D. Gil. Jis pažymėjo, kad prievarta prieš vaikus gali pasireikšti trimis lygiais: šeimyniniu, instituciniu ir visuomeniniu [7]. Po kelerių metų E. Gil analizavo institucinę prievartą ir ją apibrėžė kaip „... bet kokią sistemą, programos politiką, procedūrą ar individualią sąveiką su globoje esančiu vaiku, kada žalojama, neprižiūrima ar kenkiama vaiko sveikatai, emocienei, fizinei ir materialinei jo gerovei, ar bet kurį kitą būdą, kuris pažeidžia bazinės vaiko teises“ [8: 9].

Mokslininkai D. A. Wolfe, P. G. Jaffe, J. L. Jettė, S. E. Poisson, analizuodami prievartą prieš vaikus bendruomenės institucijose ir organizacijose, iškėlė mintį, kad tradicinės prievartos prieš vaikus institucijose ir organizacijose apibrėžimas yra inkorporuotas E. Goffmano „totalios institucijos“ modelyje. Totali institucija kontroliuoja visus vaiko gyvenimo aspektus, sąlygodama depersonalizacijos ir atskirties išgyvenimą. Depersonalizaciją lemia kolektyvinių kasdinių gyvenimo sąlygų rutina, o atskirtį – fizinė ir psichologinė izoliacija nuo šeimos, bendruomenės ir kultūros [15]. Akivaizdu, kad „totalios institucijos“ apibrėžimas šiandienai nėra pakankamas, nes pagalba vaikui yra teikiama ir kitokiais būdais, pavyzdžiui, organizuojant programas įvairiose vietose ar tiesiog teikiant pagalbą vaikui jo paties namuose. Todėl kalbant apie institucinę prievartą susidurta su institucijos apibrėžimu. Ši problema akivaizdi ir E. Gil darbe, kuriame ji išskyrė programos bei sistemos prievartas kaip specifines institucinės prievartos formas. Programos prievartą mokslininkė susiejo su konkrečia institucija, kurios vykdoma veikla yra žemesnė nei normaliai priimtini standartai [8]. A. Kendricko ir J. Taylora programose prievartos atsiradimas aiškinamas kaip tam tikros institucijos ar vykdomos programos nesugebėjimas suprasti ir patenkinti specialiųjų vaiko poreikius [10]. Kalbėdama apie sistemos prievartą, E. Gil peržengia vienos institucijos ribas. Ji teigia: „sistemos prievarta išryškėja komplikotoje vaikų globos sistemoje, kuri peržengia savo veiklos ribas ir nesugeba garantuoti saugumo visiems esantiems globoje vaikams“ [8: 11].

Institucinės, programos ir sistemos prievartų apibrėžimus komplikuoja tai, kad E. Gil minėtas tris prievartas išskiria kaip institucinės prievartos formas. Tuo tarpu J. Cashmore, atvirkščiai, institucinę prie-

vartą išskiria kaip vieną iš sistemos prievartos formų [3]. J. Cashmore, R. Dolby, D. Brennan sistemos prievartą apibrėžė daug plačiau, į apibrėžimą įtraukdami E. Gil pasiūlytas institucinės, programos ir sistemos prievartos formas, akcentuodami ne tik netinkamą elgesį, bet ir atitinkamos pagalbos veiklos trūkumą. J. Cashmore, R. Dolby, D. Brennan sistemos prievartą apibrėžė kaip politikos ir programų, kurios skirtos vaikų globai ir apsaugai, žalą vaikui. Vaiko gerovė, vystymasis ar saugumas gali būti pakenkiamas individų veiksmais arba neveikimu, atitinkamos politikos, procedūrų pačioje sistemoje arba institucijose trūkumu [4: 157]. Šiame straipsnyje vartojamas J. Cashmore, R. Dolby, D. Brennan pasiūlytas sistemos prievartos apibrėžimas.

SISTEMOS PRIEVARTOS APRAIŠKOS VEIKSNIAI

Apžvelgus J. Cashmore [3], T. Booth ir W. Booth [1] ir kitų autorių darbus [4–6, 10, 15], sistemos prievartos apraiškos veiksnius būtų galima suskirstyti į tris grupes: paslaugų trūkumą, teikiamų paslaugų ydingumą, tiesioginę seksualinę, fizinę ar emocinę prievartą institucijoje.

Paslaugų trūkumas. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija [9] įpareigoja valstybes vykdyti tokią politiką ir jos įgyvendinimą, kad nei vienas prievartą patyręs vaikas neliktų be reikiamos pagalbos ir reabilitacijos. Sistemos prievarta pasireiškia, kai nėra numatyta esminių paslaugų nukentėjusiam vaikui arba numatyta tik dalinės paslaugos vaikui [3]. Tokiu atveju sistemos prievarta paliečia visus nukentėjusius vaikus, nes jie negauna reikiamos pagalbos ir reabilitacijos.

Teikiamų paslaugų ydingumas. Kur kas sudėtingesnė sistemos prievartos apraiška yra teikiamų paslaugų ydingumas. Kaip argumentuoja T. Furnissas, netinkama vaiko apsauga gali ne tik nepadėti vaikui, bet ir labiau skatinti nusikaltimą, nes nepavykusią apsaugą išnaudotojas gali priimti kaip leidimą toliau išnaudoti vaiką [6: 19]. Šiandien mažai rastume šalių, kuriose nėra jokių valstybės numatytų prievartą patyrusio vaiko apsaugos būdų. Kartais teikiamų paslaugų ydingumas eina greta atitinkamų paslaugų trūkumo [10]. Šį teiginį būtų galima pailiustruoti H. Rh. Flino ir R. J. Spencerio atlikta studija, kurioje mokslininkai analizavo kaip nusikaltimas ir juridinė apsauga stresuoja vaiką auką ir kaip ji, nesant atitinkamų socialinių, terapinių ir kitų paslaugų, gali tapti pakartotinės prievartos šaltiniu [5]. Nors juridinės ir socialinės institucijos turi bendrą tikslą – užtikrinti prievartą patyrusio vaiko saugumą, konfliktas kyla iš šio tikslo siekiančių uždavinių prieštaravimo. Juridinių institucijų užduotis – išaiškinti faktą ir nubausti skriaudėją, tuo tarpu socialinių ir

terapinių – padėti. Pagrindine problema tampa skirtingo tipo institucijų veiksmų suderinimas. Analizuojant sistemos prievartą vaiko aukos perspektyvoje dėmesys yra sutelkiamas į tai, kaip instituciniai pagalbos veiksmai veikia vaiką ir kaip vaikas auka yra įtraukiamas į savo paties apsaugos procesą [5, 2]. Vaikas, kuris patyrė prievartą arba buvo prievartos liudininku, patiria aibę stresorių, kurie palieka jam neigiamas pasekmes. Šios pasekmės dėl įvairių priežasčių gali dar labiau sustiprėti. Kaip pagrindinius streso šaltinius H. Rh. Flin ir R. J. Spencer išskiria: nusikaltimą, kurio auka tapo vaikas (arba kurį stebėjo vaikas), ikiteisminį periodą, teismo procesą bei poteisminį periodą. Kiekvienas iš nukentėjusių vaikų, kai jo atvejis pasiekia juridines institucijas, susiduria su ikiteisminio periodo stresoriais, būtent apklausa, juridinių žinių stoka, teismo laukimu ir verdikto paskelbimu [5]. Kalbant apie sistemos prievartą reikėtų akcentuoti, kad vaikui ypač didelę žalą daro besikartojantys interviu, kuriuos D. Whitcomb įvardijo kaip reviktimizaciją [14]. Kai apsaugos sistemoje nėra numatyta paslaugos, kurios metu vaikui suprantama kalba būtų išaiškinta juridinės apsaugos ypatumai, tuomet juridinių žinių trūkumas neigiamai veikia vaiką. Teismo laukimas, kaip teigia H. Rh. Flin ir R. J. Spencer, visuomet stresuoja vaiką, tačiau jis daugiausia palieka ilgalaikes neigiamas pasekmes, kai apsaugos sistemoje nėra specialisto, kuris prievartą patyrusiam vaikui teiktų informaciją, visokeriopą paramą ne tik laukiant teismo, bet visuomet, kai vaikui to reikia. Poteisminis periodas dažniausiai sietinas su terapinėmis paslaugomis, kurių reikia vaiko reabilitacijai visais atvejais, o ypač tais, kai verdiktas nenumato prievartautojo įkalinimo [5]. Pasibaigus teismo procesui, paslaugų tęstinumas įgyja ypatingą svarbą. T. Booth ir W. Booth paslaugų tęstinumo stoką išskiria kaip vieną iš sistemos prievartos apraiškos veiksnių [1]. Apibendrinus H. Rh. Flin ir R. J. Spencerio stresinių veiksnių modelį, darytina prielaida, kad vaikui apsauga labiau pakenkia nei padeda, jei ikiteisminio, teismo proceso ir poteisminio periodo metu vaikai negauna informacinės, teisinės, psichologinės ir terapinės pagalbos. Be to, sistemos prievarta pasireiškia ir tais atvejais, kai po daugybinių vaiko apklausų, vaiko gainiojimo nuo vienos institucijos prie kitos, byla nepasiekia teismo ir vaikas bei jo šeima yra paliekami su problema susidoroti vieni, kai jiems neteikiama tęstinių socialinių ir terapinių paslaugų.

Tačiau sistemos prievarta gali pasireikšti ir tuomet, kai įstatymiškai institucijos yra įpareigosos teikti nukentėjusiems vaikams ir juridinę, ir socialinę, ir terapinę pagalbą. Tokiu atveju sistemos prievarta gali būti netinkamų pagalbos veiksmų išdava, kurią E. Gil [8] ir A. Kendrick bei J. Taylor [10] apibrėžė kaip programos prievartą. To pavyzdžiais galėtų būti nu-

kentėjusiojo vaiko daugkartinės apklausos, tiesioginis suvedimas į akistatą su kaltinamuoju, ar vaiko gainiojimas nuo vienos institucijos prie kitos. Kita vertus, net jei egzistuoja kuo geriau koordinuota tarpinstitucinė vaiko apsauga, išlieka tikimybė, kad vaikai gali patirti tiesioginę emocinę, fizinę ar seksualinę prievartą pagalbos institucijose.

Tiesioginė emocinė, fizinė, seksualinė prievarta institucijose yra plačiausiai išnagrinėta studijose apie institucinę prievartą, ypač kai vaikai yra globos, švietimo ar medicinos institucijose. Kalbant apie vaiko aukos apsaugą, reikėtų atkreipti dėmesį į H. Rh. Flino ir R. J. Spencerio akcentuotą juridinės pagalbos *etiką* [5]. Vaiko kaip įrankio naudojimas nusikaltimui išaiškinti gali sąlygoti ne tik tiesioginę emocinę, bet ir fizinę, seksualinę prievartą. Tiesioginės emocinės ir fizinės prievartos pavyzdžiu galėtų būti vaiko apklausų metu naudojami gąsdinimai, fizinės priemonės ar seksualinės prievartos imitacijos, pasitelkiant juos tiesiai aiškinti. Tačiau, kaip teigia H. Rh. Flin ir R. J. Spencer, netinkama etika ir tyrimo metodika vaiko atžvilgiu dažnai ne tik nepasiekia tikslo, bet ir sąlygoja atvirkštinį efektą, kai vaikas, paveiktas streso, keičia parodymus, jo kalba tampa nerišli, o kartais net visiškai prarandamas gebėjimas bendrauti [5]. Ką tik minėtas tiesioginės emocinės, fizinės ir seksualinės prievartos pavyzdys rodo, kad minėta prievarta gali kilti dėl neprofesionalumo, vaiko psichologijos ir poreikių nepažinimo. Tačiau tiesioginė emocinė, fizinė, seksualinė prievarta institucijoje gali būti sąmoninga ir gerai apgalvota bei vykdoma pavienių subjektų, pavyzdžiui, pagalbos institucijose dirbančių pedofilų [10].

SISTEMOS PRIEVARTOS PRIEŽASTYS

Sistemos prievarta yra gana sudėtingas reiškinys, išsiskiriantis tiek subjektyvioje, tiek objektyvioje srityse. Subjektyviai sričiai priskiriama darbuotojų sąlygota prievarta mažai priklausoma nuo sistemos funkcionavimo, labiau darbuotojo asmens ypatybių, kultūros ir tradicijų. Pavyzdžiui, vaiko asmens negerbimas ar nesigilinimas į vaiko poreikius. Subjektyviosios priežastys ypač sunkiai pašalinamos, nes reikalauja subjekto požiūrio į vaiką pasikeitimo. Objektyviosios sistemos prievartos priežastys tiesiogiai susijusios su vaikystės apsaugos politika ir jos vykdymu. Šios priežastys susijusios ne su pavieniu subjektu, bet su institucija ar keliomis institucijomis. Apžvelgus J. Cashmore [3], A. Kendricko, J. Tayloro [10], H. Rh. Flino ir R. J. Spencerio [5] ir kitų autorių [1, 8, 15] darbus apie sistemos prievartą būtų galima išskirti šias sistemos prievartos priežastis: išteklių, tarpinstitucinės koordinacijos, darbo įgūdžių ir apmokymų stoką, darbo efektyvumo peržiūros, per-

sonalo palaikymo ir kontrolės stoką bei vaiko neįtraukimą į apsaugos procesą.

Išteklių stoka, viena pagrindinių sistemos prievartos priežasčių, gali sąlygoti atitinkamų paslaugų trūkumą, didelį darbuotojų darbo krūvį ir su tuo susijusią ne laiku ir nekokybišką pagalbą [3: 38]. Tokiu atveju, kaip pažymi J. Cashmore, dažniausiai trūksta ne tik materialinių išteklių, reikalingų kasdieniam darbui atlikti, bet ir etatų, o tai lemia didelį darbo krūvį, eiles, paviršutinišką problemų sprendimą, darbą, orientuotą į „gaisro gesinimą“, bet ne į problemų prevenciją. Išteklių stoka turi ir netiesioginių pasekmių, tokių kaip darbuotojų nepasitenkinimas darbu, dažna personalo kaita, darbo tęstinumo neužtikrinimas. Tačiau, kaip teisingai pažymi J. Cashmore, išteklių stoka nėra nei vienintelė sistemos prievartos priežastis, nei vienintelis jos išvengimo būdas [3].

Koordinacijos stoka tarp įvairių institucijų, turinčių užtikrinti vaiko saugumą, įneša ne mažesnę indėlį į sistemos prievartos atsiradimą nei išteklių stoka. J. Cashmore teigimu, kai nėra koordinuotų pagalbos institucijų veiksmų nukentėjusio vaiko atžvilgiu, pastarasis gali pasimesti tarp teikiamų paslaugų spragų arba gali gauti mažiau efektyvią ir poreikius atitinkančią pagalbą [3: 37]. Vienas tiesioginių šios priežasties efektų yra vaiko aukos gainiojimas nuo vienos institucijos prie kitos, kurios iš esmės nei viena nepriima rimtos atsakomybės. Kita vertus, koordinacijos stoka gali sąlygoti vaiko perkrovimą paslaugomis, pavyzdžiui, daugkartinėmis apklausomis. Institucijų bendradarbiavimas ir koordinacija sąlygoja darbuotojų pasikeitimą patirtimi ir informacija, pasidalijimą atsakomybe bei tinkamiausio sprendimo radimą. Kaip netiesioginis bendradarbiavimo efektas yra darbuotojų tarpusavio palaikymas. Stokojant koordinacijos ir bendradarbiavimo, yra didelė tikimybė priimti skubotą sprendimą [3, 6]. Kaip pabrėžia F. Furniss, „dėl nesuderinto išikisimo nukentėjusiam vaikui ir šeimos santykiams gali būti padaryta dar didesnė žala nei dėl pirminio seksualinio išnaudojimo [6: 19]. Dažniausiai nebendradarbiaujant, nėra žinoma, ką veikia kitos institucijos. Tokiu atveju iškyla tam tikrų paslaugų pasikartojimo arba visai jų nebuvimo problema. Atitinkamos paslaugos nebuvimas gali būti sąlygotas ne materialinių išteklių stokos, bet netinkamo jų panaudojimo, o tai prisideda prie sistemos prievartos apraiškų. Nors tarpinstitucinis bendradarbiavimas yra vienas esminių, padedant prievartą patyrusiems vaikams, tačiau, kaip pažymi J. Cashmore, tai nėra panacėja ir turi būti peržiūrima, ar visada šio bendradarbiavimo tikslas yra vaiko interesai, vaiko saugumo užtikrinimas. Ji pabrėžė, kad tarpinstitucinis koordinuotas darbas išviešina tokias problemas, kaip profesionalių įgūdžių stoką, įstatymų spragas, organizacinius trūkumus, profesinę ištvermę bei išteklių stoką [3].

Darbo įgūdžių ir apmokymo stoka. Negavę pakankamo profesinio parengimo, prastai prižiūrimi pagalbos darbuotojai labai prisideda prie sistemos prievartos [3: 38]. Vienas sistemos prievartos atsiradimo aspektų, pasak J. Cashmore, gali būti specializuotų paslaugų trūkumas [3]. Išties, kai dirbama bendru aspektu, tuomet darbuotojams yra labai sunku įgyti specializuotų žinių. Nesant specializuoto mokymo, pradėję dirbti darbuotojai susiduria ne tik su žinių, bet ir su darbo įgūdžių problema. Nepaisant to, kad pagalbos institucijų darbuotojai turi aukštąjį išsilavinimą, jiems gali trūkti žinių, kaip apklausti vaiką, kokio elgesio tikėtis iš vaiko teismo metu ir pan. Žinoma, jei šalyje nėra specializuoto mokymo socialiniam, teisiniam darbui su vaikais ir specializuotų teismų vaikų klausimams nagrinėti, dar negalime tvirtinti, kad tai jau yra sistemos prievartos apraiška, tačiau galima drąsiai daryti išvadą, kad tokia situacija yra rimta prielaida sistemos prievartai atsirasti.

Darbo efektyvumo peržiūros bei personalo palaikymo stoka. Kad dirbtų efektyviai, vaiko apsaugos darbuotojai turi turėti struktūrinę galimybę apmąstyti darbo praktiką, sprendimus, savo jausmus. Tačiau ši galimybė dažniausiai apribota finansinių problemų ir didelio darbo krūvio [11]. Nesant palaikymo, darbuotojai gali labai greitai pervargti, o tai sąlygoja žemesnę darbo kokybę, neįtraukimą, pasitraukimą iš užimamų pareigų [3].

Vaiko neįtraukimas į apsaugos procesą. Vaiko nuomonės nepaisymas yra viena pagrindinių sąlygų sistemos prievartai atsirasti. Tokiu atveju, teikiant pagalbą vaikui, jis nėra įtraukiamas į apsaugos procesą kaip aktyvus veikėjas. I. Butler pabrėžia, kad kuo labiau vaikas yra įtraukiamas į apsaugos procesą, tuo daugiau jis įgauna socialinės jėgos ir aktyviau prisideda prie socialinės tikrovės atskleidimo [2]. Vaiko matymas kaip nekompetentingo ir nesvarbaus primant sprendimus neigiamai paveikia visą apsaugos procesą [5]. Kai netikima vaiku, nepaisoma jo nuomonės apie jausmus, ypač saugumo jausmą, yra ypatinga rizika, kad vaikas bus pakartotinai sutraumuotas, o jo saugumas, vardan ko turėtų vykti visas apsaugos procesas, neužtikrintas [6]. Daugeliu atveju, pasak J. Cashmore, kai vaikas matomas kaip nekompetentingas, jo interesams atstovauja tėvai arba globėjai. Tačiau šis atstovavimas gali tapti labiau žalojantis nei ginantis, kai vaikas yra patyręs prievartą savo biologinėje arba globėjų šeimoje [3].

SISTEMOS PRIEVARTOS PREVENCIJA

Nėra universalus recepto, kuris padėtų išvengti sistemos prievartos. Tačiau moksliniai tyrimai atskleidžia tam tikrus veiksnius, į kuriuos siūlo atsižvelgti, kovojant su sistemos prievarta, nepriklausomai nuo šalyje nusistovėjusių tradicijų ir kultūros.

J. Cashmore argumentuoja, kad norint išvengti sistemos prievartos reikia ne tik pašalinti priežastinius veiksnius jai atsirasti, tokius kaip išteklių ir koordinacijos stoka, nepakankamą personalo apmokymą ir palaikymą, vaikų nuomonės nepaisymą, bet būtina pagalbos veikoje turėti aiškų veiklos tikslą – vaiko saugumo užtikrinimą ir sistemos prievartos išvengimą [3]. A. Kendrick ir J. Taylor greita J. Cashmore pasiūlytų priemonių siūlo ypatingą dėmesį skirti personalo atrankai, priežiūrai ir monitoringui užtikrinti bei sukurti darbo standartus ir sąlygas sistemos prievartai demaskuoti [10].

Įsiklausymas į vaikus ir jiems dalyvavimo teisės suteikimas yra labai svarbus aspektas, siekiant užkirsti kelią sistemos prievartai. A. Kendrick ir J. Taylor teigia, kad viena pagrindinių problemų, susijusių su institucinės prievartos prevencija, yra netikėjimas vaiku. Dėl to norint pašalinti sistemos prievartą prieš vaikus yra būtina sudaryti prieinamą galimybę vaikams išsakyti savo bėdas, problemas. Pasak A. Kendricko ir J. Taylora, tokiomis galimybėmis galėtų būti telefono pagalbos linijos. Kaip formali pagalba galėtų būti vaikų kontrolieriaus institucija [10]. J. Cashmore argumentuoja, kad vaiko dalyvavimo teisei užtikrinti yra būtina sąlyga formalus ar neformalus advokatas, kuris sugebėtų įsiklausyti į vaiką bei jam atstovauti institucijose, suteikti jam informaciją, paruošti juridinės apsaugos procesui ir jo pasekmėms [3].

Personalo atranka, apmokymas ir parama yra labai svarbūs veiksniai užtikrinant vaiko saugumą. Kaip teigia A. Kendrick ir J. Taylor, atrankos ir priėmimo į darbą procedūros, kiek tai įmanoma, turi užkirsti kelią pedofilams ir kitiems potencialiems skriaudėjams dirbti pagalbos vaikams srityje. Kitas kelias išvengti sistemos prievartos yra siekimas, kad neatsirastų pavojingos darbo praktikos, pavyzdžiui, nesigilinimas į vaiko interesus [10]. Tokioms praktikoms išvengti A. Kendrick ir J. Taylor siūlo darbo atvejų efektyvumo peržiūras bei pagalbos procesų monitoringą, nuolatinius personalo apmokymus. Labai svarbu, kad apmokymuose personalas sužinotų apie vaiko teises, sistemos prievartą, jos apraiškas ir pašalinimo būdus [10].

Inspektavimas, monitoringas ir standartai. Labai svarbu, kad pagalbos vaikui visos paslaugos būtų tikrinamos [13]. Pastebėta, kad kai kurias paslaugas, tokias kaip vaikų globa, tikrina daugelis tarnybų, o kai kurios visiškai netikrinamos [13]. Kaip pažymi A. Kendrick ir J. Taylor, visos paslaugos vaikams turi turėti apsaugos strategiją, kuri turi būti nuolatos peržiūrima ir tikrinama. Kad inspektavimas ir monitoringas būtų efektyvesni, būtina nustatyti teikiamų paslaugų standartus [10].

Demaskavimo mechanizmo sukūrimas yra labai svarbus siekiant užkirsti kelią sistemos prievartai.

Kaip teigia A. Kendrick ir J. Taylor, keršto ir atleidimo iš darbo baimė yra gana svarbi priežastis, dėl kurios bendradarbiai nelenkė pranešti apie prievartą prieš vaikus institucijose. Todėl būtina sukurti teisinį demaskavimo mechanizmą, kuris suteiktų pranešančiajam konfidencialumą [10].

IŠVADOS

Apžvelgus ir išanalizavus literatūrą apie sistemos prievartą, galima padaryti šias išvadas.

1. Sistemos prievarta prieš vaikus yra nauja, nepakankamai ištyrinėta mokslo sritis. Tiek mokslinėje, tiek praktinėje srityse yra susiduriama su aiškiausiu apibrėžimo suformulavimo sunkumais. Visiems apibrėžimams plačiąja prasme yra bendra, jog pakartotinė žala vaikui padaroma dėl pagalbos institucijų veiklos arba neveikimo.

2. Sistemos prievarta reiškiasi vaiko poreikių nepaisymu, pakartotinėmis apklausomis, vaiko suvedimu į aklumą su prievartautoju, socialinių, terapinių paslaugų trūkumu, tiesiogine emocija, fizine ar seksualine prievarta institucijose ir daugybe kitų formų. Galima išskirti šias sistemos apraiškos veiksnų grupes: paslaugų trūkumą, teikiamų paslaugų ydingumą bei tiesioginę prievartą institucijoje.

3. Sistemos prievartos priežastys yra kompleksinės. Daugeliu atvejų sistemos prievartą sąlygoja išteklių, tarpinstitucinės koordinacijos, darbo įgūdžių ir apmokymų stoka, darbo efektyvumo peržiūros, personalo palaikymo ir kontrolės stoka bei vaiko neįtraukimas į apsaugos procesą.

4. Nėra panacėjos kaip išvengti sistemos prievartos. Pripažįstama, kad būtina šalinti sistemos prievartos atsiradimo priežastis. Kovoje su sistemos prievarta ypač svarbu įsiklausyti į vaikus, suteikti jiems galimybę dalyvauti savo apsaugos procese, griežtinti pagalbos institucijų personalo atranką, užtikrinti darbuotojų mokymus ir paramą jiems, nustatyti pagalbos darbo standartus, tikrinti paslaugų teikimo efektyvumą bei sukurti sistemos prievartos demaskavimo mechanizmą.

Gauta
2004 04 25

Literatūra

1. Booth T., Booth W. *Growing Up with Parents who have Learning Difficulties*. London: Routledge, 1998.
2. Butler I. Safe? Involving children in child protection. *A Case of neglect*. Hampshire: Avebury, 1996.
3. Cashmore J. System Abuse. *A Charge Against Society The Child's Right to Protection*, ed. Mary John, London: Jessica Kingsley Publishers, 1997.
4. Cashmore J., Dolby R., Brennan D. *System Abuse: Problems and solutions*. Sydney: New South Wales Child Protection Council, 1994.

5. Flin H. Rh., Spencer R. J. *The evidence of Children*. London: Blackstone, 1993.
6. Furniss T. *Vadovėlis įvairių sričių specialistams apie vaikų seksualinį išnaudojimą*. Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002.
7. Gil D. Unravelling child abuse. *American Journal of Orthopsychiatry*. New York: American Orthopsychiatry Association, 1975. Vol. 45.
8. Gil E. Institutional abuse of children in out-of-home care. *Child and Youth services*. 1982. N 4.
9. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*. 1996 03 20. Nr. 25–625.
10. Kendrick A., Taylor J. Hidden on the ward: The abuse of children in hospitals. *Journal of Advanced Nursing*. March 2000. Vol. 31. Iss. 3.
11. Morrison T. Partnership and collaboration: rhetoric and reality. *Child Abuse and Neglect*. 1996. No. 20.
12. Sinclair R. Children's and young people's participation in decision-making: The legal framework in social services and education. *Child welfare Services: Development in Law, Policy, Practice and research* (Hill M. and Aldgate J., eds). London: Jessica JKingsley, 1996.
13. Utting W. *People Like us: The Report on the Review of Safeguards for Children Living Away from Home*. London: The Stationery Office, 1997.
14. Whitcomb D. When the victim is a child: past hope, current reality, future promise of legal reform in the US. J. Spencer, G. Nicholson, R. Flin and R. Bull (eds.). *Children's Evidence in Legal Proceedings: an International Perspective*. Cambridge: Cambridge University Law faculty, 1990.
15. Wolfe D. A. et al. *Child abuse in Community Institutions and Organizations: Improving Public and Professional Understanding*. http://.lcc.ca/en/themes/mr/ica/2000/ica00_publication.asp.

Iłona Tamutienė

SYSTEM ABUSE AGAINST CHILDREN: CONCEPT, FACTORS OF OCCURRENCE, REASONS AND PREVENTION

S u m m a r y

The aim of the work was to analyze the concept of system abuse against children, its factors of occurrences, main reasons and prevention tools. System abuse is broadly defined as the help of state that harms. System abuse can take a number of different forms and can occur as the lack of services, as needs ignorance of the child's or as direct physical, emotional or sexual abuse within an institution. The factors of system abuse are divided into three groups: lack of services, faulty offering of services, and direct abuse within an institution. The lack of resources, of co-ordination, of skills and training, inadequate supervision and staff support, the lack of voices in support of children, of monitoring and inspection are the main causes of system abuse. System abuse prevention could eliminate the main causes, assure the quality standards, inspection, monitoring and review processes and the mechanism of system abuse disclosure. This work is based on a review of the literature.

Key words: child as a victim, aid institutions, system abuse